

## ТИПОЛОГІЯ ОКСИМОРОННИХ СИНТАГМ У СУЧАСНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

**Юлдашева Людмила Петрівна,**

кандидат філологічних наук, доцент,  
докторант кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики  
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького  
ORCID ID: 0000-0002-6561-8827  
Scopus Author ID: 58701991300  
ResearcherID: Y-6026-2019

*У статті запропоновано багаторівневу типологію оксиморонних синтагм у сучасному українському поетичному мовленні. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі контрасту як провідного принципу поетичного текстотворення та потребою системного опису оксиморона не лише як стилістичної фігури, а як механізму когнітивної й аксіологічної організації сенсу. Попри наявність ґрунтовних праць з проблем антитестичності, антонімії та поетичної образності, типологічні параметри оксиморонних синтагм з урахуванням граматичних, когнітивних та інтерпретаційних чинників залишаються недостатньо вивченими.*

*Матеріалом дослідження слугували фрагменти поетичних текстів сучасних українських авторів. У роботі застосовано описовий, структурно-семантичний, компонентний, контекстуальний та когнітивно-поетичний аналіз.*

*У результаті виокремлено кілька взаємодоповнювальних типологій: структурно-граматичну (моделі іменник + прикметник, іменник + іменник, прислівник + дієслово, прислівник + прикметник), когнітивно-доменну (сенсорні, емотивно-оцінні, просторово-екзистенційні), класифікацію за типами когнітивної напруги (конфлікт ознак, оцінок, досвідних фреймів), інтерпретаційну (уточнення, нерозв'язна напруга, зміщення реальності, аксіологічна неузгодженість) та семантично-структурну (контрастивні, градуальні, комплементарні з урахуванням словотвірної спорідненості). Доведено, що оксиморонна синтагма є не периферійною фігурою, а регулярною моделлю смислотворення, у якій граматична структура, доменна інтеграція та інтерпретаційний режим взаємодіють як єдиний механізм поетичного мислення. Оксиморонні синтагми в сучасній українській поезії постають як смислові вузли, де співіснують когнітивні, емоційні та аксіологічні площини. Вони не просто репрезентують внутрішню суперечливість реальності, а формують модель її сприйняття, спонукаючи реципієнта до напруженої інтерпретаційної роботи й активної реценції тексту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з корпусним і психолінгвістичним вивченням реценції оксиморонних конструкцій.*

**Ключові слова:** оксиморон, оксиморонна синтагма, сучасний поетичний дискурс, семантичний контраст, когнітивна напруга, класифікація оксиморонів.

### ***Yuldasheva Liudmyla. Typology of oxymoronic syntagms in contemporary poetic discourse***

*The article proposes a multi-level typology of oxymoronic syntagms in contemporary Ukrainian poetic discourse. The relevance of the study is determined by the growing role of contrast as a leading principle of poetic text formation and by the need for a systematic description of the oxymoron not only as a stylistic figure but also as a mechanism of cognitive and axiological meaning construction. Despite the existence of substantial research on antithesis, antonymy, and poetic imagery, the typological parameters of oxymoronic syntagms, taking into account grammatical, cognitive, and interpretive factors, remain insufficiently studied.*

*The research material consists of fragments of poetic texts by contemporary Ukrainian authors. The study applies descriptive, structural-semantic, componential, contextual, and cognitive-poetic methods of analysis.*

*As a result, several complementary typologies are distinguished: structural-grammatical (noun + adjective, noun + noun, adverb + verb, adverb + adjective models), cognitive-domain (sensory, emotive-evaluative, spatial-existential types), classification by types of cognitive tension (conflict of properties, conflict of evaluations, conflict of experiential frames), interpretive (clarifying oxymoron, unresolved tension, reality-shifting, axiological inconsistency), and semantic-structural (contrastive, gradational, complementary with regard to word-formational relatedness). It is demonstrated that the oxymoronic syntagm is not a peripheral figure but a regular model of meaning formation in which grammatical structure, domain integration, and interpretive mode function as a unified mechanism of poetic thinking. In contemporary Ukrainian poetry, oxymoronic syntagms act as semantic nodes where cognitive, emotional, and axiological dimensions intersect. They not only represent the internal contradictions of reality but also shape a model of its perception, prompting the reader toward intensive interpretive effort and active textual reception. Prospects for further research are associated with corpus-based and psycholinguistic studies of the reception of oxymoronic constructions.*

**Key words:** oxymoron, oxymoronic syntagm, contemporary poetic discourse, semantic contrast, cognitive tension, oxymoron classification.

**Вступ.** Оксиморон у поетичному тексті активує особливий режим контрастної семантичної комбінаторики, у якому поєднання несумісних значень не знімає суперечність, а фіксує її як смислотвірний центр, навколо якого вибудовується інтерпретаційне поле. Контраст-

ність дедалі частіше функціонує не на рівні окремої фігури, а як наскрізний принцип текстотворення, пов'язаний із досвідом граничних емоційних станів, розхитаних ієрархій цінностей і нестабільних форм (само)ідентифікації. У цьому контексті оксиморонна

синтагма функціє як компактний смисловий центр, у якому сконцентрована когнітивна й оцінна напруга поетичного мовлення та який забезпечує інтенсивність значення без апеляції до випадкової мовної аномальності чи зовнішньої декоративності.

Оксиморон як стилістичний і семантичний феномен має тривалу традицію осмислення. В українському мовознавстві проблему оксиморона розробляли Н. Бобух [1], С. Завалій [2], Л. Юлдашевої [3] та ін. Їхні студії розгорнулися в межах антитетичного моделювання, антонімії, експресивної семантики та поетичної образності, що, зокрема, сприяло формуванню вагомого інструментарію структурного й функційного аналізу оксиморона. Водночас аналітичний ракурс цих праць переважно зосереджений на стилістичних параметрах явища, натомість когнітивні та текстотвірні складники залишаються поза докладним розглядом.

Зарубіжна лінгвістика й поетика обрали іншу траєкторію – переважно когнітивно орієнтовану, де оксиморон кваліфіковано як форму концептуального конфлікту та креативної інтеграції несумісних фреймів. У цьому напрямі релевантними є когнітивно-поетичні інтерпретації П. Стоквелла [4], у межах яких оксиморон постає як індикатор когнітивної напруги, яка стимулює інтерпретаційне зусилля.

У дослідженнях останніх років оксиморон дедалі частіше інтерпретують як складний смислотворчий механізм, що активізує інтерпретаційні процеси та структурує багаторівневу семантику тексту. У праці Во Ту Фіонг оксиморон осмислено як багаторівневу лінгвістичну конструкцію з різними структурними моделями, що забезпечує експресивність і репрезентує внутрішню суперечливість досвіду [5]. У статті Р. Абдуррахман акцентовано прагматичний потенціал оксиморона [6]. А. Сенпаті демонструє розширення проблематики у бік цифрової гуманітаристики, трактуючи оксиморон як об'єкт автоматизованого корпусного аналізу [7]. У роботі А. Аль-Каді та А. Халіфех уточнено межі між оксимороном і парадоксом та підкреслено його значення для розвитку інтерпретаційної компетентності [8]. Отже, сучасні студії засвідчують перехід від вузько стилістичного до когнітивно-дискурсивного розуміння оксиморона.

У західній традиції оксиморон традиційно аналізують у контексті парадоксу, іронії, концептуальної метафори, і саме тут помітна методологічна проблема: суміжні явища інколи зближують за ефектом *парадоксальності*, проте не завжди фіксують особливості механізмів їхнього утворення.

Тож попри наявність ґрунтовних теоретичних напрацювань, у сучасній україністиці зберігається низка проблемних зон. Зокрема уваги потребує проблема класифікації оксиморонів з урахуванням їхньої частиномовної репрезентації, словотвірних механізмів і функційного навантаження.

**Метою студії** є створення багаторівневої типології оксиморонних синтагм у сучасному українському поетичному мовленні.

**Матеріали та методи.** Матеріалом роботи слугують фрагменти поетичних текстів Е. Авдівської [9],

В. Базилевського [10], О. Забужко [11], В. Калашника [12], А. Мойсієнка [13], І. Римарука [14], М. Руденка [15] та інших авторів, у яких зафіксовано функціонування оксиморонних синтагм.

Методологічну основу студії становить комплекс методів, зокрема *описовий метод* для інвентаризації та систематизації матеріалу; *структурно-семантичний аналіз* для виявлення механізмів поєднання протилежних значень у синтагмі; *компонентний аналіз* для окреслення семантичних ознак складників оксиморонної конструкції; *контекстуальний аналіз* для встановлення текстових умов актуалізації оксиморона; елементи *когнітивно-поетичного аналізу* для інтерпретації оксиморона як способу концептуалізації суперечливого досвіду.

**Результати.** У поетичному дискурсі оксиморон набуває статусу знакової форми осмислення реальності, позначеної травматичністю, розщепленням і водночас прагненням до внутрішньої цілісності. Він функціє як повторювана модель семантичної організації тексту, яка здатна вбудовуватися в різні граматичні й синтаксичні формати, зберігаючи при цьому базовий принцип – поєднання несумісних смислових ознак у межах однієї мовної конструкції.

**Структурно-граматична класифікація оксиморонних синтагм.** У сучасному мовознавстві одним із найпоширеніших є підхід, що спирається на граматичну організацію оксиморонної синтагми. Така класифікація, розроблена в межах української лінгвістичної традиції (зокрема в працях О. Тараненка [16]), виходить із того, що граматична модель безпосередньо впливає на характер і спосіб розгортання семантичної несумісності. Виокремимо найчастотніші схеми утворення оксиморона.

Найбільш продуктивною в сучасній українській поезії є атрибутивна модель оксиморона, у якій семантичний конфлікт реалізовано за допомогою *поєднання іменника з прикметником*. У таких конструкціях напруга виникає в самій логіці означування: атрибут не уточнює предмет, а вступає з ним у принципову смислову несумісність.

Показовою в цьому плані є синтагма *німа розмова*, де ознака заперечує базову комунікативну природу означуваного поняття, проте не руйнує його, а переводить в інший, внутрішній вимір значення: *Серце просить, ти почуй його, / Відшукай слова в німій розмові* (К. Бойко).

Оксиморон формує модель *мовлення без голосу*, де сенс існує як напруга між бажанням висловлення і неможливістю його звукової реалізації.

Подібну семантичну логіку демонструє конструкція *свято буденне*, у якій атрибут не заперечує святковості, а вбудовує її в простір повсякденного досвіду: *Катрени від мене – то свято буденне. / Куди не поглянь, звідусіль: / Думки необжиті – жаринки з блакиті, / З Чумацького Шляху розсипана сіль* (Г. Чубач). У тексті буденність постає умовою свята, матеріалом, із якого народжується поетична інтенсивність. Атрибутивний конфлікт утримується як смислова напруга між звичним і піднесеним.

Іншим структурно значущим типом є **іменник + іменник**, де оксиморонна несумісність зосереджена не в ознаці, а в самій номінації. Такі конструкції утворюють щільні семантичні вузли, у яких одна абстракція накладена на іншу, унеможливаючи звести їх до ієрархічних або пояснювальних відношень. У поезії В. Базилювського це виявляється в моделі, де іменникове зіставлення фіксує внутрішню суперечність екзистенційного досвіду: *Вони ще сядуть за талмуд і тору, / До глузування звикнуть й обрізань. / І на стоячий погляд знизу-вгору / Настромлять безнадію сподівань*. Синтагма *безнадія сподівань* фіксує стан, у якому сподівання зберігають форму очікування, але втрачають перспективу здійснення, перетворюючись на напружене, внутрішньо суперечливе переживання.

Подібний принцип іменникового поєднання реалізовано в поезії І. Драча, де оксиморон концентрує граничний емоційно-екзистенційний досвід: *Я – закатований сонцем твоїм, / Замордований, загодований болем щастя, / Спізнав, що нині віддати – це вмерти...* У словосполученні *біль щастя* не нейтралізовано жодного з компонентів, проте акцентовано їхню взаємну зумовленість: *щастя* осмислене як досвід, що передбачає страждання, а *біль* – як форма граничної повноти переживання.

Окрему групу становлять оксиморонні синтагми, побудовані за зразком **прислівник + дієслово**, у яких семантичний конфлікт перенесено в площину дії. У таких конструкціях спосіб виконання дії суперечить самій її природі, що змушує читача шукати альтернативний, непрямий код інтерпретації: *Буття у шорах, німо репетує, / З'яв мури пробиваючи п'ятою* (Е. Авдієвська). Формула *німо репетує* демонструє, що крик існує, але не як звук, а як напір, рух, фізичне зусилля.

Подібний механізм використано і в поезії О. Забужко, де номінація дії поєднана з адвербіальним компонентом, що блокує її звичну реалізацію: *Крізь літа, незгодами роздерті, / З даліни волаю мовчком*. Тут волення набуває внутрішнього, етичного виміру, є вираженням мовчазного звернення, яке не потребує голосу для своєї сили.

Нарешті, модель **прислівник + прикметник** фіксує оксиморон у зоні оцінної модальності, де інтенсивність ознаки входить у конфлікт із її семантичним полем: *Бо поруч із нами / Завжди стояла істота ота. / Котра цікавиться думами й снами – / Сита, п'янька, / Безбожно свята* (М. Руденко). Синтагма *безбожно свята* поєднує сакральне й антисакральне не за принципом заперечення, а за логікою парадоксального співіснування, де святість вивільняється з релігійної нормативності й постає як автономна, майже тілесна якість.

Отже, структурно-граматична класифікація вможливає аналіз оксиморона як регулярної форми семантичної напруги, закріпленої в конкретних синтаксичних моделях. Граматика в цьому разі постає визначальною у способі зіткнення значень і характері інтерпретаційної роботи, яку провадить читач.

**Когнітивно-доменна класифікація оксиморонів.** Суперечність продукують контактом протилежних

концептуальних доменів, тобто різних площин досвіду, які в буденному мовленні не стикаються. Саме тому доменна типологія виникає як відповідь на обмеженість суто формальних і суто конфліктологічних схем: граматику описує оболонку, однак не завжди показує, звідки береться сама парадоксальність. Доменний підхід опирається на когнітивну поетику та теорію концептуальної інтеграції Fauconnier & Turner (блендинг – швидке «змішування» двох концептуальних просторів у третій, новий сенс) [17], а також на уявлення про фонові схеми й культурні сценарії [18]. Оксиморонна синтагма стає місцем, де домени входять у контакт й утворюють гібридну конструкцію, що не знімає суперечності, а організує її як продуктивний вузол інтерпретації.

У межах цієї класифікації важливо акцентувати на тому, які домени досвіду зіткнулися. Коли в синтагмі перетинаються сенсорні коди, маємо сенсорний оксиморон; коли у фокусі емоція, то натрапляємо на оцінку, норму, мораль і маємо емотивно-оцінний; коли ж руйнуються базові просторові й екзистенційні схеми (висота / глибина, межа / безмежжя, свобода / замкненість, перебування / вихід), виникає просторово-екзистенційний тип. Важливо, що ці групи є різними режимами доменної інтеграції: кожна група демонструє інший механізм того, як текст переозначає досвід.

**Сенсорні оксиморони** найвиразніше показують момент, коли зіткнення відбувається між взаємовиключними кодами сприйняття, насамперед у межах опозиції світло / темрява, як виведення обох кодів в одну площину. Показовим є фрагмент поезії І. Драча: *Уся – з найтемнішого світла, / Уся – з найсвітлішого змроку / Борсалась Таємниця, то тьмава, то світла, / Долаючи купіль жорстоку*. Тут сенсорні домени не просто перемішані, вони взаємно визначають самі критерії розрізнення. *Світло*, яке в нашій фоневій схемі є умовою видимості й орієнтації, набуває модусу *найтемнішого*; *змрок*, що зазвичай є зоною втрати видимості, раптом перетворюється на *найсвітліший*. Оксиморонна конструкція задає модель сприйняття, у якій крайні значення (надмір світла і надмір темряви) можуть збігатися за ефектом – як засліплення. Тобто в блендингу тут інтегруються два простори: світло як видимість і темрява як невидимість, а вихідний простір (третій) фіксує не видимість / невидимість, а стан граничності, коли обидві межі продукують однакову перцептивну невизначеність.

**Емотивно-оцінні оксиморони** представлені в іншому регістрі: тут домен емоційного досвіду входить у зіткнення з доменом оцінки, моральної категоризації або соціальної норми, причому цей контакт не формує компромісного значення, а оголює напругу всередині самого оцінного слова. Приклад із поезії І. Драча демонструє це максимально рельєфно: *У тонну добра – порошинку малий міліграм свинцю. / Як непросто її ти вилузуєш, кулю оцю, / Невидиму і нещадиму кулю з лихого добра – / Яка лиховісна й підлотна оця добротворча гра!* Добро як аксіологічний домен традиційно належить до системи моральних позитивів. Проте текст вводить у цей домен тілесно-матеріальний,

навіть *балістичний* сценарій: свинець, куля, невидима нещадність. Відтак моральна категорія перетворюється на загрозу; *добро* перестає бути абстрактною чеснотою і стає середовищем, у якому сховано домішки руйнівної сили. Саме тому оксиморонність зумовлена доменною інтеграцією: *добро* сприймається як потенційна шкода, а тілесний досвід *кулі* стає способом унаочнення моральної двозначності. Вислів *лихе добро* та словотвірна іронія *добротворча гра* переводять конфлікт у площину критичного мислення: текст примушує розпізнати, що позитивний ярлик може містити в собі токсичний залишок, і цей залишок – не випадковість, а системна пастка. Емотивна напруга виникає не тому, що читач відчуває: моральна категорія більше не гарантує безпеки, вона може бути носієм прихованої агресії. Так оксиморон стає етичним інструментом, який демаскує реалії та оголює правду.

**Просторово-екзистенційні оксиморони** відкривають третій режим доменної інтеграції – той, у якому суперечність пов'язана з базовими схемами орієнтації і перебування у світі. Це той випадок, коли простір перестає відповідати геометричній системі координат і стає моделлю буття, а маркери висоти і глибини, близькості та віддаленості перенесені на внутрішній досвід. Зокрема, це характерно для такого уривку поезії І. Драча: *Деся там, у найвищих глибинах, / Деся там, у найглибших висотах / Таємниця вродила, як пелюстинка, / Як бджола в золотистих сотах* (І. Драч). *Глибина і висота* – це антоніми, що відображають два різні просторові сценарії: один про занурення, інший про піднесення. Але в оксиморонній парі *найвищі глибини і найглибші висоти* відбувається взаємне «перевертання» схем: глибина набирає вертикального екстремуму, висота – екстремуму внутрішньої насиченості. У блендингу інтегровано два простори: «висота як віддалення від земного» і «глибина як наближення до першооснов», а новий, інтегрований простір конструює місце, яке не можна локалізувати реально. Це «десь там» не географічне, а екзистенційне, де координати стають взаємозамінними, бо мова вже описує не простір, а граничний стан буття. Показово, що за цими просторовими парадоксами одразу з'являється мотив народження Таємниці: оксиморон тут не декоративний, він функціонує для означення внутрішнього протиріччя. Якщо сенсорні оксиморони змінюють режим бачення, емотивно-оцінні – режим оцінювання, то просторово-екзистенційні задають координатну сітку, у якій *місце* є формою внутрішнього досвіду, а не пунктом на мапі.

Отже, доменна класифікація виникає з потреби описати оксиморон як механізм контакту досвідів: сенсорного, емоційно-ціннісного, просторово-екзистенційного.

**Класифікація оксиморонних синтагм за типами когнітивної напруги.** Ця класифікація допомагає визначити, який тип семантичного конфлікту спрацьовує в рецептивній свідомості. У працях, орієнтованих на когнітивну лінгвістику та когнітивну поетику (зокрема, в руслі ідей Р. Гіббс про тілесно зумовлену інференцію [19] та Ж. Кевечеш про концептуальні моделі емоцій і оцінок) [20], оксиморон конструює

такі зіткнення ознак, оцінок або фреймів, які примушують читача перетворити його на подію інтерпретації. Ця класифікація акцентує увагу на тип конфлікту: інколи конфліктує властивість предмета, інколи – оцінний режим, інколи – фрагменти життєвого досвіду.

**Перший тип – conflict of properties (конфлікт ознак).** Тут оксиморон діє в зоні сенсорного і фізичного: ознака, що має бути стабільним атрибутом, раптом вступає в контакт з іншою ознакою, яка в нашій «фоновій» моделі світу не може з нею співіснувати. Так виникає словосполучення *біла тьма: Й те, що здавалося раніше часом всує / шукало береги і напрям руху / в цій білій тьмі. / ... в цій білій тьмі хотів / я бути добрим псом чи / безпричинним дитячим сміхом* (І. Римарук). До *темряви* додано *білизну* як семантичний маркер світла, видимості, відкритості. Це не просто змішування двох прикмет: ознака *білий* не нівелює *тьму*, а робить її парадоксальною формою світлонепроникності. Конфлікт ознак спрацьовує як оптичний збій у семіотичному просторі: реципієнт мусить переозначити *тьму* не як відсутність світла, а як інший режим зору, такий, що представляє нові орієнтири.

Той самий тип конфлікту ознак репрезентує словосполучення *гримуча тиша: Ті запахи й барви, та свіжість і звуки / так зринуть знічев'я, що тілу додасться / гримучої тиші й солодкої муки, / яка, безперечно, причетна до щастя* (В. Базилевський). Тиша як акустичний нуль раптом набирає модусу вибуховості, не тому, що стає гучною буквально, а тому, що текст переводить *тишу* в іншу площину. Означення *гримуча* не описує звук, воно описує ефект: *тиша* стає енергійною субстанцією, що тисне, резонує, *гримає* не в просторі слуху, а в просторі нервової системи. Отже, *conflict of properties* тут – це конфлікт між сенсорними кодами: акустичне набуває значення вибуховості.

**Другий тип – conflict of evaluations (конфлікт оцінок).** На цьому рівні неможливість співіснування уже не фізична, а аксіологічна: слова залучають до синтагми різні оцінні режими. Саме це зафіксовано в словосполученні *вольна тюрма: Нічого, нічого, нічого – одна лиш омана й мана, / безвічна твоя неспромога, та вольна весела тюрма* (В. Базилевський). У фоновій культурній матриці *тюрма* закодована як примус, несвобода, пригнічення; натомість *вольна й весела* – маркери позитивної модальності. Конфлікт оцінок не руйнує сенс, а змушує шукати, що саме підлягає оцінюванню. Оксиморон не є просто фрагментом образності, він фіксує те, що оцінне поле роздвоєне: позитивність і негативність накладаються на той самий об'єкт, і саме на цій неузгодженості акцентує автор.

Подібна неузгодженість характерна для словосполучення *дурна мудрість: А мені б це лютості – / Реготать надривно / Над дурною мудрістю, / Мудрим марнослав'ям* (А. Мойсієнко). Тут *мудрість* не заперечена прямим антонімом, але оцінно зникає під тиском означення *дурна*. Виникає конфлікт між культурно престижним (*мудрість* як норма) і девальвованим (*дурість* як антинорма). Контекст підказує: це не помилка й не випадкове поєднання – це викриття псевдомудрості,

мудрості як ролі або як риторичної маски. Конфлікт оцінок тут виконує критичну функцію: він не стільки описує предмет, скільки демонструє збій у системі цінностей, де *мудре* може виявитися різновидом *дурного*.

**Третій тип – conflict of experiential frames (конфлікт досвідних рамок).** У цьому разі зіткнення відбувається не на рівні окремої ознаки чи оцінки, а на рівні цілого фрейму, тобто звичного сценарію досвіду, який слово активує в свідомості. Формула *несвободи земної свободи* є показовою саме як зіткнення двох рамок, де *свобода* сприймається як розмикання меж, натомість *несвобода* – як їхнє змикання: *Млостю травня дражнися бузок, / і тоді він у пору народин / усвідомив причинний зв'язок / несвободи земної свободи* (В. Базилевський). Тут оксиморон не просто поєднує протилежності, а формує новий фрейм *свободи*: *свобода* представлена як земна, тобто обмежена тілом, часом, соціальністю, а отже, така, що завжди містить у собі компонент *несвободи*. Конфлікт рамок відкриває філософську інференцію: *свобода* в людському досвіді не існує як абсолют, вона завжди пов'язана з певними умовами, і саме ця умовність стає семантичним ядром вислову.

Аналогічний механізм сприйняття спрацює, коли йдеться про словосполучення *рай некла*: *Гори у тюрмах сонця не бачать. Дню мій неситий, / Як мені в твоїм раю некла твої болять!* (І. Драч). *Рай і некло* – не просто антоніми, а дві великі культурні рамки з різними наборами очікувань: одна передбачає блаженство, інша – муку. Зіткнення цих рамок створює складну модель досвіду, де екстремальність страждання може мати свій *райський* вимір, наприклад, як стан пристрасті, одержимості, жертвової етики або історичної долі. Оксиморон лаконічно це поєднує: слово *рай* не скасовує *некло*, а оголює двоїстість переживання, коли інтенсивність болю і є тією силою, що надає життю граничної повноти.

Отже, когнітивна типологія виникає з потреби пояснити різну природу оксиморонної напруги: інколи вона локальна й сенсорна (конфлікт ознак), інколи – аксіологічна (конфлікт оцінок), інколи – світоглядна, фреймова (конфлікт досвідних рамок).

**Інтерпретаційна типологія оксиморонних синтагм.** Після структурних моделей і доменних зіткнень закономірно виникає ще один кут зору, який добудовує оксиморони до рівня читацької події. Оксиморон у поетичному тексті функціонує залежно від того, як саме його розгортає реципієнт, який тип зусилля вмикається, де виникає конфлікт сенсів і що саме робить читач, щоб його подолати. Ця потреба й зумовлює інтерпретаційну технологію, критерієм якої є тип інтерпретаційного розв'язання / нерозв'язання семантичного конфлікту, тобто сфокусована увага на ролі читача в сприйнятті дивного поєднання слів.

**Оксиморон уточнення** не руйнує сенс, а доповнює його, шукаючи неочевидний фокус до вже наявної картини. Тут парадокс не є кінцевою метою, він виконує функцію семантичного калібрування: змушує читача відмовитися від першої, автоматичної інтерпретації і перейти до точнішої. Показовий приклад в О. Забу-

жко: *І це був світ, де я була з тобою – / Той світ, де не буває долі несправджених, / І де не знають мовчазної музики...* (О. Забушко). Синтагма *мовчазна музика* не заперечує музики як явища, що звучить. У такому оксимороні *мовчання* є уточнювальним елементом: музика переведена в інший режим – внутрішній, пам'яттевий, емоційний. Отже, уточнення тут не стоїть на логіці, а ціннісного стандарту переживання: музика має бути сприйнята людиною.

**Нерозв'язна напруга** – інший полюс. Тут текст не веде до примирення і не пропонує вирішення конфлікту. Навпаки, оксиморон сконструйовано так, щоб конфлікт не нівелювався і не розчинявся в метафорі. Наприклад, в І. Драча: *Він був – наче той материк, / Твердий, незворушний флегматик, / І німо кричав його крик*. Синтагма *німо кричав його крик* передбачає, що *крик* за своєю природою голосний, німота – це відсутність голосу, і саме ця несумісність не пом'якшена контекстом, натомість стає завершальним акцентом строфи. Читач розуміє, що *крик* тут – не акустика, а екзистенційний тиск. *Німо* не означає тихо, це блокування звуку: *крик* є, але його неможливо вивести назовні. Оксиморон не уточнює поняття крику, а показує травматичну форму досвіду, де афект досягає піку й водночас позбавлений виходу. Тому напруга не знімається, вона збережена як режим наявного болю в тексті.

**Зміщення реальності** – тип, у якому оксиморон стає механізмом руйнування онтологічної логіки зображуваного. Тут парадокс змінює власне правила світу, змінює координати, у яких сприймається подія. У В. Базилевського цей ефект сконцентровано у дворядковому вузлі: *...і вклоняються вістрям думки про початок кінця / і про пов'язаний з ним кінець початку*. Пара *початок кінця* і *кінець початку* фіксує взаємне переозначення лінійного часу. *Початок і кінець* перестають бути межами відрізка. Тож реальність сприймається як така, де завершення вже починається з виникнення, а виникнення вже містить завершення як умову існування. Саме тому це зміщення реальності: не образ стає дивним, а сам порядок часу стає іншим.

**Аксіологічна неузгодженість** – тип, який виводить оксиморон у площину етики та оцінювання. Тут конфлікт виникає в середині ціннісного словника: лексема з позитивною конотацією втрачає її, натомість негативне виявляється не суто негативним. Як наслідок – руйнується звична бінарність добро / зло.

Цей тип перегукується з емоційно-оцінним типом за когнітивно-доменною класифікацією і частково накладається на різновид «оксиморони з конфліктом оцінки» (класифікація за типами когнітивної напруги).

Оксиморон *щасливе горе* є показовим прикладом аксіологічної неузгодженості, оскільки поєднує в межах однієї синтагми взаємовиключні оцінні полюси: позитивний (*щасливе*) і негативний (*горе*). Традиційно *горе* марковане як досвід втрати, болю, травми, водночас *щастя* – це повнота, радість, здійснення. *Щасливе* не є різновидом *горя*, а *горе* не може бути виявом *щастя* без радикального зламу оцінної норми. Саме цей злам і є смислотвірним ядром оксиморона.

Контекст підсилює ефект аксіологічної нестабільності: *Звідтіл ми пішли, звідтіл, / Де тісно – самому, а двом – просторо.* / *Навишніхках за нами, навишніхках / Йшло наодинці **щасливе горе*** (І. Драч). Оксиморон є персоніфікованим супутником: *йшло навишніхках, наодинці. Горе* не навалюється, не кричить, не травмує відкрито, воно супроводжує делікатно, майже інтимно. Саме ця форма присутності й уможливило використання прикметника *щасливе*.

Відбувається переакцентування оцінки. *Горе* зберігає свою трагічну природу, проте вбудовується в досвід, який сприймається як цілісний і повноцінний. *Щастя* тут не означає відсутності болю, а можливість переживання болю не на самоті. Саме тому *горе щасливе* не за суттю, а за способом існування в людському світі. *Щастя* не усуває *горя*, а *горе* не заперечує *щастя* – вони взаємно вписуються одне в одне, зберігаючи напругу як ознаку справжнього переживання.

Отже, так інтерпретаційна типологія фіксує особливості сприйняття оксиморона реципієнтом.

**Класифікація оксиморонів за типом семантичного відношення між компонентами.** Потреба в цій класифікації зумовлена тим, що попередні типології (граматичні, когнітивні чи інтерпретаційні) не завжди фіксують внутрішню логіку взаємодії компонентів усередині оксиморонної синтагми. У центрі уваги тут опиняється характер семантичного зв'язку (з огляду на типи антонімів). **Контрастивні спільнокореневі оксиморони** репрезентують максимально ущільнену семантичну напругу, оскільки протиставлення реалізоване в межах одного словотвірного гнізда. Тут заперечення не винесене назовні, а вмонтоване в структуру вислову: *Я неточний силою й кружлянням, / Вихором, кремезним пориванням, / Я неточний в своїй лютій точності, / Вічний – у миттєвій замороченості* (І. Драч). Спільний корінь *точн-* формує зону смислового конфлікту, у якій *неточність* не просто протистоїть *точності*, а ставить під сумнів ідею абсолютного виміру.

**Контрастивні різнокореневі оксиморони** зберігають принцип різкого протиставлення: *Чи може існувати брехлива правда, / коли слова навчилися зраджувати сенс* (В. Коваль). У цьому разі оксиморон має виразний аксіологічний характер: *правда і брехня* перебувають у прямій логічній опозиції, а їх поєднання створює ефект етичного зламу.

**Градуальні спільнокореневі оксиморони** функціують інакше: вони не вибудовують різкої опозиції, а моделюють зсув усередині однієї семантичної шкали. У вислові: *Подай мені ту **несолону** сіль, / що зберігає пам'ять моря* (В. Коваль) заперечний префікс не заперечує сутності, а редукує її інтенсивність. *Сіль* залишається сіллю, проте втрачає свою «нормативну» властивість. Саме ця часткова невідповідність очікуванню і формує оксиморонну напругу – слабшу, але тривалішу, ніж у контрастивних моделях.

**Градуальні різнокореневі оксиморони** реалізують градацію за допомогою часткової зміни чуттєвих або оцінних асоціацій, залучаючи різнокореневі слова:

*І чого їще їй не вистачає, / Ти, хто наймудріший, поясни: / чом **гіркі меди** чужого краю / і солодкі рідні полини* (В. Базилевський). *Гірка і солодке* тут не заперечують одне одного логічно; конфлікт виникає на рівні культурної та емоційної пам'яті. *Полин* – традиційний символ гіркоти – набуває атрибута *солодкий*, що виводить оксиморон у площину аксіологічного досвіду.

**Комплементарні спільнокореневі оксиморони** репрезентують діалектичний тип семантичного зв'язку, у якому протилежності не знищуються, а взаємно пояснюють одна одну: *Млостю травня дражнивсья бузок, / і тоді він у пору народин / усвідомив причинний зв'язок / **несвободи земної свободи*** (В. Базилевський). У цьому разі заперечення не руйнує значення, а виявляє його межі. *Свобода* осмислена за допомогою протилежності, що надає оксиморону філософської глибини та екзистенційної складності.

Нарешті, **комплементарні різнокореневі оксиморони** ґрунтовані на онтологічній взаємозумовленості різнокореневих компонентів: *А вночі навідується пригожі з лиця горбики, / і вклоняються вістрям думки про **початок кінця** / і про пов'язаний з ним **кінець початку*** (В. Базилевський). *Початок і кінець* уходять у єдиний цикл, де одне вже містить інше як потенцію. Така модель особливо характерна для рефлексивної поезії, у якій буття мислиться як процес без чітко фіксованих меж.

Отже, запропонована класифікація дає змогу побачити оксиморон як градуйовану систему семантичних відношень. Контрастивність, градуальність і комплементарність у поєднанні зі словотвірною організацією формують координатну сітку, у межах якої оксиморонна синтагма реалізує різні режими напруги – від жорсткого логічного конфлікту до тонкої діалектичної рівноваги. Саме в цій площині оксиморон постає як системний механізм поетичного мислення.

**Висновки та перспективи.** Функціонування оксиморона в українській поезії виявляє системний характер. Оксиморонна синтагма постає як модель організації смислу, у якій зіткнення, напруга й взаємодія значень стають провідним принципом поетичного мислення.

Грамаічна класифікація оксиморонів (іменник + прикметник, іменник + іменник, прислівник + дієслово, прислівник + прикметник тощо) дала змогу простежити, що формальна структура визначає спосіб конфлікту: чи він локалізований в атрибутивній зоні, чи перенесений у предикативну площину, чи набуває характеру процесуальної напруги.

Класифікація за рівнем семантичної напруги засвідчує, що контраст пов'язаний не лише з лексичними значеннями компонентів, а й із когнітивними сценаріями, укоріненими в тілесному, культурному та аксіологічному досвіді. Напруга тут виникає внаслідок порушення звичних способів співвіднесення чуттєвого, етичного й екзистенційного.

Когнітивно-доменна класифікація дала змогу розширити інтерпретаційне поле, продемонструвавши, що оксиморон є результатом блендингу доменів – сенсорних, емотивних, просторових, онтологічних.

У таких конструкціях поетичний простір перестає бути тлом і перетворюється на модель внутрішнього досвіду.

Функційна класифікація (оксиморон уточнення, нерозв'язної напруги, зміщення реальності, аксіологічної неузгодженості) засвідчила, що оксиморон виконує різні смислотвірні ролі: конкретизує значення, утримує напругу без розв'язання, зсуває онтологічні межі або руйнує ціннісні ієрархії.

Класифікація за типом семантичного відношення між компонентами (контрастивні, градуальні, комплексні в поєднанні зі словотвірним чинником) дала

зможу виявити градацію напруги всередині оксиморонної конструкції.

Отже, оксиморонні синтагми в сучасній українській поезії функціують як семантичні вузли, у яких перетинаються когнітивні, емоційні та ціннісні виміри. Вони не лише відображають суперечливість дійсності, а й моделюють спосіб її переживання, залучаючи читачів до активного сприйняття.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні корпусу аналізованих текстів з урахуванням жанрової та стильової диференціації.

#### Література:

1. Бобух Н. Оксиморонні синтагми в мовотворчості Івана Драча. *Український смисл*. 2015. Вип. 20. С. 135–145.
2. Завалій С. Оксиморон як засіб вираження негативних емоцій у поетичних творах Ліни Костенко та Василя Симоненка. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2017. № 6 (311). URL : <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2239/Zavali%20S.pdf> (дата звернення: 01.02.2026).
3. Юлдашева Л. Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies*. 2025. № 50. С. 134–150. URL: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Stockwell P. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London – New York : Routledge, 2002. URL: <https://www.routledge.com/> (application date: 1.02.2026).
5. Vo Tu Phuong. A Study of Oxymoron in English and its Values for Teaching English-Majored Students, *Journal of Educational and Social Research*, 13(4), 2023, p. 76–82.
6. Abdurrahman R. B. A Linguistic Analysis of Oxymoron in Ahmed Matar's Selected Poems, *Journal of Language Studies*, 8(12), 2024, p. 86–96.
7. Senapati A. Oxymoron: An Automatic Detection from the Corpus, *Procedia Computer Science*, 2024, p. 210–118.
8. Al-Kadi A., Khalifeh A., Oxymorons and Undergraduates' Repertoire in Literature: Exploring the Nexus, *Argentinian Journal of Applied Linguistics*, 12(2), 2024, p. 218–230.
9. Андієвська Е. Рожеві казани : Сонети. Київ : Всесвіт, 2007. 220 с.
10. Базилевський В. Вертеп. Київ : Криниця, 2004. 608 с.
11. Драч І. Берло : книга поезій. Київ : Грамота, 2007. 912 с.
12. Забужко О. Друга спроба : Вибране. Київ : Факт, 2009. 432 с.
13. Мойсієнко А. Спалені камені : збірка поезій. Вінниця : Нова Книга, 2003. 96 с.
14. Римарук І. Сльоза Богородиці : вибране. Київ : Дніпро, 2008. 398 с.
15. Руденко М. Вибране. Вірші та поеми. Київ : Дніпро, 2004. 800 с.
16. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
17. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York : Basic Books, 2002. 464 p.
18. Turner M. *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. New York : Oxford University Press, 1996. URL: <https://global.oup.com/> (application date: 1.02.2026).
19. Gibbs R. W. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 527 p.
20. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. URL: <https://www.cambridge.org/> (application date: 1.02.2026).

#### References:

1. Bobukh, N. (2015). Oxymoronnii syntahmy v movotvorchosti Ivana Dracha [Oxymoronic syntagms in Ivan Drach's language creation]. *Ukrainskyi smysl*, 20, 135–145. [in Ukrainian].
2. Zavaliy, S. (2017). Oxymoron yak zasib vyrazhennia nehatyvnykh emotsii u poetychnykh tvorakh Liny Kostenko ta Vasylia Symonenka [Oxymoron as a means of expressing negative emotions in the poetic works of Lina Kostenko and Vasyl Symonenko]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*, 6(311). Retrieved from <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2239/Zavali%20S.pdf> [in Ukrainian].
3. Yuldasheva, L. (2025). Antonimiini opozytzii v suchasnomu voiennomu dyskursi [Antonymic oppositions in modern war discourse]. *Linhvistychni studii / Linguistic Studies*, 50, 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50> [in Ukrainian].
4. Stockwell, P. (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*. London–New York: Routledge. Retrieved from <https://www.routledge.com/> [in English].
5. Vo Tu Phuong. (2023). A study of oxymoron in English and its values for teaching English-majored students. *Journal of Educational and Social Research*, 13(4), 76–82. [in English].
6. Abdurrahman, R. B. (2024). A linguistic analysis of oxymoron in Ahmed Matar's selected poems. *Journal of Language Studies*, 8(12), 86–96. [in English].

7. Senapati, A. (2024). Oxymoron: An automatic detection from the corpus. *Procedia Computer Science*, 210, 118–124. [in English].
8. Al-Kadi, A., & Khalifeh, A. (2024). Oxymorons and undergraduates' repertoire in literature: Exploring the nexus. *Argentinian Journal of Applied Linguistics*, 12(2), 218–230. [in English].
9. Andiiivska, E. (2007). Rozhevi kazany: Sonety [Pink cauldrons: Sonnets]. Kyiv : Vsesvit. [in Ukrainian].
10. Bazylevskiy, V. (2004). Vertep. Kyiv : Krynysia. [in Ukrainian].
11. Drach, I. (2007). Berlo: Knyha poezii [Berlo: A book of poetry]. Kyiv : Hramota. [in Ukrainian].
12. Zabuzhko, O. (2009). Druha sprobа: Vybrane [Second attempt: Selected works]. Kyiv : Fakt. [in Ukrainian].
13. Moisiienko, A. (2003). Spaleni kameni: Zbirka poezii [Burnt stones: Poetry collection]. Vinnytsia : Nova Knyha. [in Ukrainian].
14. Rymaruk, I. (2008). Sloza Bohorodytsi: Vybrane [The Virgin's tear: Selected works]. Kyiv : Dnipro. [in Ukrainian].
15. Rudenko, M. (2004). Vybrane. Virshi ta poemy [Selected works. Poems and verse]. Kyiv : Dnipro. [in Ukrainian].
16. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movy (kinets XX – pochatok XXI stolittia) [Actualized models in the word-formation system of modern Ukrainian]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
17. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities. New York : Basic Books. [in English].
18. Turner, M. (1996). The literary mind: The origins of thought and language. New York : Oxford University Press. Retrieved from <https://global.oup.com/> [in English].
19. Gibbs, R. W. (1994). The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding. Cambridge : Cambridge University Press. [in English].
20. Kövecses, Z. (2000). Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling. Cambridge : Cambridge University Press. Retrieved from <https://www.cambridge.org/> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах  
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

